

Závěrečná zpráva za r. 2006

Konzervátorské metody prováděné in situ BcA. Jana Dvořáková

Průzkum knižního fondu

Ve spolupráci s PhDr. K. Boldánem z Oddělení rukopisů a starých tisků jsme se rozhodli vypracovat průzkum fyzického stavu knih františkánské knihovny z Českého Krumlova, které jsou od poloviny 20. století deponovány v Národní knihovně ČR.

Stručně k historii františkánských deponátů: Knihovna minoritského kláštera vznikla pravděpodobně po příchodu prvních minoritů do Čech nebo krátce poté, tj. po polovině 14. století. Mezi její první přírůstky patřil knižní dar jednoho ze zakladatelů kláštera Petra II. z Rožmberka. Husitské války pro ni na rozdíl od jiných duchovních ústavů znamenaly dobu zvýšených knižních zisků, což souviselo s postavením Českého Krumlova jako útočiště katolicky orientovaného obyvatelstva. Stav knihovny zachycuje katalog z r. 1502, který eviduje 169 svazků. Během 16. století rostla knihovna pomalejším tempem, oživení nastalo ve 2. polovině 17. století, kdy byla pořizována teologická literatura a kazatelské příručky. Špatný stav knihovny vedl v 1. polovině 20. století dr. Heraina k zapůjčení 65 rukopisů do Uměleckoprůmyslového muzea v Praze. Po válce byly 63 rukopisy předány jako deponát do dnešní Národní knihovny, 2 rukopisy zůstaly i nadále v muzeu.¹

Tento soubor rukopisů byl zvolen záměrně. Rukopisy této knihovny vždy putovaly společně, prakticky nikdy nebyly rozděleny na menší soubory. Co se tedy týče klimatických podmínek, změn uložení a případného poškození jednotlivých svazků, lze jejich současný stav poměrně snadno srovnávat.

Jako druhý soubor knih, tentokrát z majetku NK ČR, byly zvoleny jezuitské barokní rukopisy, které mají jako „poznávací znamení“ olovnatou bělobou přetřený hřbet. Takových rukopisů je v knihovně cca 20 tisíc svazků. Pro průzkum bude tedy nutné vypracovat jakýsi klíč a pravidlo, které knihy budou podrobně popsány a zdokumentovány.

Pro průzkum františkánských rukopisů byl použita formulářová dokumentace, kterou před několika lety vypracoval Jiří Vnouček. Jedná se o podrobnou databázi s popisem fyzického stavu rukopisů, kterou lze propojit s digitální fotodokumentací. Na základě průzkumu deponátů jsem vypracovala statistické zhodnocení jednotlivých poškození, její četnost a procentuální zastoupení.

¹ M. Tošnerová a kol., Průvodce po rukopisných fondech v České republice, díl IV., Rukopisné fondy centrálních a církevních knihoven v České republice, Praha 2004, s. 161.

Výsledky průzkumu českokrumlovské knihovny:

typ poškození	celkem z 64	%
natržený hřbet u hlavy	10	15,63%
natržený hřbet u paty	12	18,75%
upadlá deska	9	14,06%
prasklá deska	1	0,15%
prohnutý hřbet	3	0,49%
chybí deska	2	0,31%
chybí potah	1	0,15%
přetržené vazy vpředu 1	5	0,78%
přetržené vazy vpředu 2	6	0,94%
přetržené vazy vpředu 3	5	0,78%
přetržené vazy vpředu 4	4	0,63%
přetržené vazy vzadu 1	1	0,15%
přetržené vazy vzadu 2	1	0,15%
přetržené vazy vzadu 3	0	0%
přetržené vazy vzadu 4	1	0,15%
uvolněná deska	2	0,31%
hřbet nedrží tvar	3	0,49%
měkká vazba poškozená	2	0,31%
chybí hřbet	1	0,15%
hřbet se odchlipuje	1	0,15%
vypadávající složky	1	0,15%
biolog. napadení, poškození vodou bez poškození	18	23,12%

Celkově můžeme zhodnotit stav deponátů jako uspokojivý a dobrý. Pouze některé svazky jsou více poškozeny a vyžadují větší restaurátorský zásah. Přestože 14% knih (9 svazků) má upadlou desku, jejich stav je přiměřený stáří a poškození; často jsou chráněny jednoduchými lepenkovými deskami s tkanicemi. Jednoznačně převažují natržené hlavice a přetržené vazy. Pouze několik málo svazků je v kritickém stavu, např.

- MS 68 - upadlá přední deska, biologické napadení, knižní blok ve značné míře poškozen vodou (o tento nejvíce poškozený rukopis projeví zájem badatelé, a proto bude v nejbližší době restaurován);

- MS 67 - přední deska prasklá v půlce;

- MS 58 - chybí desky, zachováno je pouze šití;

- MS 138 - měkká vazba, hřbet nedrží tvar, listy vyčnívají.

Bez výraznějšího poškození je 18 rukopisů.

Františkánské rukopisy mají na hřbetě bílé signatury, které se neshodují se současnými, jedná se tedy o starší signování, kterým by bylo možné rekonstruovat dřívější pořadí knih.

Praktické restaurování in situ

V r. 2006 bylo restaurováno několik knih metodou in situ. Zde je několik vybraných příkladů, na nichž byly uplatněny zajímavé restaurátorské techniky.

Signatura **Sc 171**:

- tisk na papíře z r. 1512, červeno-černý titulní list, ex libris *Antonii Podlaha*, přideštit jsou vylepena zlomky tisku
- celokožená hnědá vazba s bohatým slepotiskem, dřevěné desky, nedochované kování
- blok ušit na 3 dvojité kožené řemínky
- silně odřený a potrhaný potah, z velké části chybí potah hřbetu, utržená přední deska, první složka a několik posledních listů vypadávají

Stav před restaurováním

První 2 složky byly odšity a spraveny, stejně jako celý knižní blok a poslední listy. Zpřetrhané vazby byly navázány pomocí silnějších lněných nití, na ně byly přišity první složky a poslední listy s křídélky. Dodány byly také nové předsádky. Niti byly přilepeny do volného prostoru výžlabků v desce. Plynutý přechod vazů do desek byl zaplněn směsí dřevěných pilin a želatiny. Potah byl sejmut a celá přední deska, hřbet a hrana zadní desky byly potaženy novou hnědou teletinou. Fragmenty původního potahu byly aplikovány na novou useň.

Napojení vazů

Zlomky tisku z přideštit a ex libris nalepené k titulnímu listu byly sejmuty. Ex libris bylo nalepeno na novou předsádku. Předsádky byly vylepeny.

Přideštit s ex libris

Stav po restaurování

Signatura **Sf 415**:

- tisk na papíře z r. 1612, na předeštlí ex libris *Gustavi Parthey*
- celopergamenová vazby s kantami a protaženými vazy v drážce
- 2 vazy jsou přetržené v přední drážce, pergamenový potah je potrháný (drážka, hlavice, rohy desek)

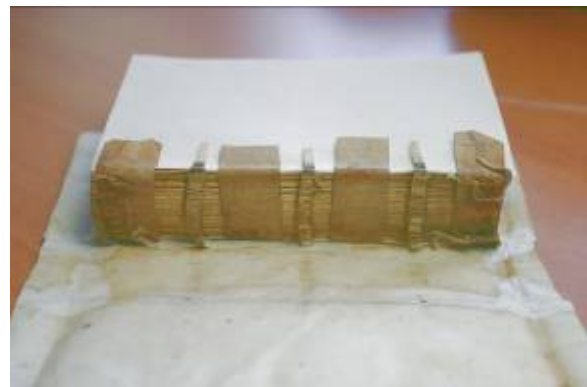
Utržená přední deska s ex libris

Knižní blok byl očištěn a spraven. Desky a potah byly sejmuty. Z předeštlí byla sejmuta 2 ex libris (nalepená přes sebe). Pergamenový potah byl zvlhčen v klimatizační komoře a vyrovnán. Poté byl potah vyspraven silnějším japonským papírem.

Natržený potah ve drážce

Zpřetrhané vazy byly nastaveny pergamenovými proužky, které byly protaženy pod nitěmi originálního šití a přilepeny k původním vazům. Na vazy byly přišity nové předsádky, aby chránili knižní blok.

Nastavené vazy

Po nasazení desek a nalepení přelepů hřbetu, byly vazy protaženy pergamenovým potahem. Potah byl nalepen pouze na desky. Na vnitřní stranu přední desky byla zpět nalepena ex libris. Na závěr byly doplňky japonským papírem zaretušovány akvarelovými barvami.

Stav po restaurování

Signatura **VIII F 2**:

- rukopis na papíře (konvolut), černý a červený inkoust
- cihlově červená polokožená vazba (lepenkové desky): hřbet potažen usní, desky potaženy zlomkem pergamenového rukopisu, který byl přetřen cihlově červenou barvou; hřbet byl v baroku natřen olovnatou bělobou a označen červenými signaturami; chybí kování
- blok ušit na 3 pravé dvojité motouzové vazy, které jsou protaženy deskou
- přideštití je vylepeno papírovým zlomkem a přes něj nalepen papír s výčtem titulů
- dolní 2 vazy u přední desky byly vytrženy z desky a deska byla přichycena bílou hedvábnou nití (pravděpodobně z 80. let 20. stol.), která dále poškozovala už natržený potah hřbetu

Bílé nitě byly odstraněny. Motouzy byly více uvolněny a přideštití částečně odkryto. Motouzy jsem nastavila novými lněnými nitěmi, které byly protaženy mezi složkami. Původně byly vazy do desky zakolíčkovány, originální kolíčky však byly napadeny červotočem a nedaly se znovu použít. Volné konce nití byly protaženy deskou a zakolíčkovány novými lipovými kolíčky a zalepeny kličem.

Natržené hlavice a drážka byly spraveny světlou teletinou tak, že ve výsledku je přidáný materiál téměř neznatelný.

Stav před restaurováním

Stará oprava hedvábnou nití

Zakolíčkování vazů

Signatura **XIII H 3**:

- pergamenový rukopis z bohatými iluminacemi
- textilní vazba (pův. vínový samet) s dřevěnými deskami, asi v 19. stol. opravena stříkanou kůží, která byla nalepena na hřbet klišem přes původní potah
- knižní blok byl ušit na 5 pravých vazů (střídavě jednoduché a dvojité), které byly rovněž opraveny (přes ně byla nalepena kůže)
- vnitřní drážky byly zpevněny bílým plátnem
- na zadním předeštlí je nalepen papír s rukopisným přípisem

Nejprve jsem odlepila bílé plátěné proužky z vnitřních drážek, tím se blok uvolnil od desek. Pak byla odstraněna novější useň ze hřbetu knihy vlhčením teplou párou. Klišové lepidlo se dalo poměrně snadno odstranit a na textilu nezůstaly skvrny.

Po očištění hřbetu následovalo nastavení vazů novými motouzy. Aby nedošlo k nadměrnému zesílení vazů, nastavila jsem pouze prostřední a krajní vazy. Na ty jsem pak přišila nové předsádkové listy, které ochrání iluminaci na prvním listu. Pomocí nových motouzů a přelepů hřbetu byly připevněny desky.

Metodou kašírování jsem z japonského papíru vyrobila plastický hřbetník, který přesně kopíruje tvar hřbetu.

Nakonec byl hřbet potažen aeroplánem (barveno směsí škrobu a akvarelu), které bylo na závěr ještě mírně retušováno akvarelovými barvami.

Plastický hřbetník

Stav před restaurováním

Stav po odlepení plátěného proužku

Nastavení vazů a připojení desek

Signatura XIV A 17 - Pasionál abatyše Kunhuty

- pergamenový rukopis z let 1313-1321 s bohatými iluminacemi
- celokožená vazba s dřevěnými deskami, kování chybí, hřbet byl dříve opravován rezavou teletinou
- blok je ušit na 5 pravých motouzových vazů
- přední deska je upadlá, potah značně poškrábaný
- fol. 3 je vypadlé, chybí druhá strana dvoulistu

Stav před restaurováním

Nejprve byl sejmут novější potah hřbetu. Bohužel nebylo možné nadzdvihnout starší potah desek (jedná se o převazbu či úpravu původní vazby). Usoudili jsme tedy, opravit a použít rezavou useň.

Hřbet byl očištěn od klišu.

Částečně sejmутý hřbet

Vazy byly nastaveny bílou kůží, která byla přišita k vazům. Přitom bylo prvních 5 složek přišito (pův. šití bylo uvolněné). Kožené řemínky pak byly zastrčeny do zádlabů v deskách a zalepeny moukou.

Nastavené vazy

Na vnitřní okraj fol. 3 bylo přilepeno křídélko z goldbeaters skin. To bylo nastříženo podle vazů a tyto části byly protaženy pod složkou v místě, kde folio chybí (poznámka inkoustem). Vzniklá křídélka byla spojena v jedno pomocí proužku goldbeaters skin, nalepeného k nim.

Protažená křídélka

Výsledné křídélko v místě chybějícího folia

Pro hřbet byl vyroben přelep, který byl ovšem prořezán v místech vazů. Přelep byl nalepen pouze na dřevěné desky, aby byly složky ochráněny před lepidlem.

Fragment koženého potahu hřbetu byl nalepen an novou teletinu stejné barvy, která byla z masové strany vytenčena. Poté byl hřbet potažen.

Nakonec byl ještě jednou prošit předsádkový list, aby se šití více stáhlo.

Přelep hřbetu

Předsádkový dvoulíst

Stav po restaurování

Kodex Vyšehradský

- rukopis na pergamenu z r. 1278/79 s bohatými zlatými iluminacemi (mnoho celostránkových vyobrazení)
- jeden z korunovačních klenotů
- celokožená vazba s dřevěnými deskami, na bílou useň byl aplikován původnější textilní potah (téměř celá zadní deska a fragmenty na hřbetě)
- blok je ušit na 5 pravých vazů (dvojitě kožené řemínky)
- potah hřbetu je u přední drážky prasklý po celé délce
- šití prvních 7 složek je uvolněné, složky vypadávají
- složky byly přichyceny hedvábnou bílou nití (procházející středem složek a vně okolo hřbetu), tato nit poškozovala potah hřbetu

Stav před restaurováním

Hřbet s hedvábnou nití

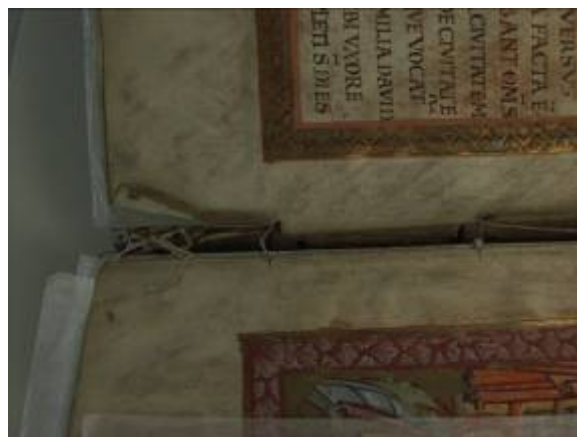
Detail přichycení složek

Detail uvolněných složek

Nitě byly odstraněny a prvních 7 složek bylo přišito dle původního způsobu ke koženým vazům. Staré nitě byly ponechány na svém místě.

Uvolnění složek

Přišité složky

Stav po restaurování

Přední deska

Účast na mezinárodní konferenci v Edinburghu 26. – 29. července 2006
ICON Book & Paper Group First International Conference

První den konference byl věnován návštěvám National Library of Scotland a National Archives of Scotland. V obou institucích jsme si prohlédli depozitáře, oddělení digitalizace a samozřejmě restaurátorská oddělení, kde jsme mohli zhlédnout i ukázky restaurátorských zásahů.

Následující tři dny jsme strávili v Edinburgh International Conference Centre (EICC). Z nabitého programu přednášek všeho druhu bych jmenovala následující:

- Preservation of the diaries from Andrée's North Pole expedition, *G. Törnvall* (Švédsko)
- A milion brown spots after conservation: untangling the cause-effect chain, *M. Kraan* (Holandsko)
- Three medieval bookbinding techniques: their relevance to conservation and rebinding today, *C. Clarkson* (Velká Británie)
- Plastics in paper: history of synthetic polymer in papermaking, *R. Mustalish* (USA)
- Preservation of New York's Bellevue Wall of Prayers, *W. Newman* (USA)
- The conservation of a diary recovered from the Columbia shuttle cash, *M. Maggen* (Izrael)
- A new method for tear repair of transparent paper, *T. Gasser* (Rakousko)
- The medieval girdle book project: a specific and detailed study of fifteenth- and sixteenth-century girdle books, *J. Bloxam* (Velká Británie)
- The conservation of drawing by Jean and Francois Clouet: evaluation of a four-year campaign, *L. Caylux, E. Menei* (Francie)
- A fold testing protocol for book joints, *D. Dorning* (Velká Británie)
- Emperor's scroll: the mounting of a Chinese scroll in Emperor Huizong style, *Jin Xian Qiu, V. Marabini* (Velká Británie)